

บทที่ 7 ทฤษฎีการพึ่งพา

การพัฒนาประเทศตามแนวทางทุนนิยมของประเทศโลกที่สามในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เท่าที่ปรากฏโดยทั่วไปนอกจากจะไม่นำไปสู่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจดังที่คาดหวัง ยังก่อให้เกิดผลเสียนานัปการในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการขาดดุลการค้าและดุลการชำระเงิน ปัญหาการกระจายรายได้ ปัญหาการเติบโตอย่างไร้ระเบียบแบบแผนของเมือง และการขยายตัวของชุมชนแออัด ปัญหาสิ่งแวดล้อม หรือแม้กระทั่งปัญหาสิทธิมนุษยชน และปัญหาเสรีภาพทางการเมือง ดูเหมือนจะได้รับผลกระทบไม่มากนักน้อยจากแนวทางการพัฒนาดังกล่าวแทบทั้งสิ้น สภาพเช่นนี้ซึ่งมักจะเรียกรวม ๆ กันว่าปัญหาความด้อยพัฒนา ได้ผลักดันให้นักวิชาการและปัญญาชนในโลกที่สามหันมาประเมินค่าทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐและต่อการศึกษาในด้านนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทฤษฎีการพัฒนาเศรษฐกิจ และทฤษฎีการทำให้ทันสมัย นักวิชาการจำนวนไม่น้อยเห็นว่าทฤษฎีที่มีอยู่ไม่ได้ชี้ให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นและไม่อาจจะแก้ปัญหาดังกล่าวได้ ดังนั้นนักวิชาการเหล่านี้จึงพยายามค้นหาแนวคิดใหม่ที่ให้คำอธิบายหรือเสนอแนวทางในการแก้ปัญหาความด้อยพัฒนาที่ดีกว่าทฤษฎีเดิม อย่างไรก็ตามแนวคิดอื่น ๆ อาทิ ทฤษฎีจักรวรรดินิยมแนวมาร์กซิสต์ ก็ไม่ได้ให้คำตอบที่น่าพอใจและครบประเด็น เพราะทฤษฎีดังกล่าวมุ่งวิเคราะห์ถึงผลประโยชน์ที่ประเทศพัฒนาแล้วได้รับจากประเทศด้อยพัฒนามากกว่าที่จะอธิบายถึงปัญหาของประเทศด้อยพัฒนา ด้วยเหตุนี้ นักวิชาการและปัญญาชนในโลกที่สามจึงพยายามพัฒนาแนวคิดในการอธิบาย และแก้ไขปัญหาคความด้อยพัฒนาขึ้นมาเองจากประสบการณ์และความรู้ที่มีอยู่ ในท่ามกลางการแสวงหาดังกล่าว ปัญญาชนและนักวิชาการชาวลาตินอเมริกาจำนวนหนึ่งได้เสนอแนวการอธิบายปัญหาความด้อยพัฒนาที่มักจะเรียกกันโดยทั่วไปว่า ทฤษฎีการพึ่งพา (dependency) ออกมา

แนวคิดขั้นต้นของทฤษฎีการพึ่งพามีที่มาจากความคิดของบรรดานักเศรษฐศาสตร์ในคณะกรรมการเศรษฐกิจสำหรับลาตินอเมริกาของสหประชาชาติ (The UN Economic Commission for Latin America, ECLA) โดยมี Rual Prebisch เป็นผู้นำ Prebisch จำแนกประเทศต่าง ๆ ตามระดับการพัฒนานออกเป็น 2 ประเภท ประเภทแรกคือประเทศศูนย์กลาง (Center) ที่พัฒนาแล้ว

ส่วนประเภทที่สองคือ ประเทศรอบนอก (Periphery) ซึ่งด้อยพัฒนา ความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจ และการค้าระหว่างประเทศ ทั้งสองประเภทนี้จะเป็นไปในลักษณะที่ประเทศศูนย์กลางได้เปรียบ และประเทศรอบนอกเสียเปรียบอยู่เสมอ ทั้งนี้เป็นผลมาจาก “อัตราด้านการค้าที่เสื่อมโทรมลงเรื่อย ๆ (deteriorating terms of trade)” นั่นเอง ดังที่จะเห็นได้ว่า ราคาสินค้าประเภทวัตถุดิบที่ผลิตโดยประเทศรอบนอกมีแนวโน้มจะตกต่ำลงเมื่อเปรียบเทียบกับราคาสินค้าอุตสาหกรรมจากประเทศศูนย์กลาง ในทัศนะของ Prebisch และพวกพ้อง นักเศรษฐศาสตร์แห่ง ECLA สภาพความสัมพันธ์ที่ไม่เสมอภาคในด้านการค้าระหว่างประเทศศูนย์กลางกับประเทศรอบนอกดังกล่าว เป็นสาเหตุหลักของความด้อยพัฒนาในลาตินอเมริกา ทั้งนี้เป็นเพราะสภาพการค้าระหว่างประเทศเช่นนี้ ก่อให้เกิดความผิดปกติในระบบตลาดโลกขึ้น 2 ประการ ประการแรกทำให้เกิดการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศในลักษณะที่ประเทศรอบนอกทำหน้าที่ผลิตและส่งออกสินค้าประเภทอาหารและวัตถุดิบ ขณะที่ประเทศศูนย์กลางผลิตและขายสินค้าอุตสาหกรรม ประการที่สองเกิดการผูกขาดในตลาดปัจจัยการผลิตและตลาดสินค้าภายในดินแดนศูนย์กลางมากขึ้น ความผิดปกติทั้งสองจะทำให้ประเทศศูนย์กลางมีอำนาจต่อรองสูงกว่าประเทศรอบนอกอย่างมาก สินค้าอุตสาหกรรมจากประเทศศูนย์กลางถูกโง่งราคาให้สูงขึ้น แต่สินค้าขั้นปฐมจากประเทศรอบนอกถูกกดให้ราคาต่ำลง ผลประโยชน์จากการค้าระหว่างประเทศจึงตกอยู่กับประเทศศูนย์กลางเป็นส่วนใหญ่ สภาพดังกล่าวนี้ส่งผลให้ประเทศรอบนอกไม่อาจจะพัฒนาตนเองไปได้เท่าที่ควร และยังคงตกอยู่ในสภาพพึ่งพาประเทศรอบนอกอย่างไม่มีที่สิ้นสุด Prebisch และพวกพ้องเห็นว่าการแก้ปัญหา นี้จะต้องอาศัยยุทธวิธี 3 ประการคือ ประการแรกคือการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยการทดแทนการนำเข้า (import substitution) ประการที่สองได้แก่ การส่งออกสินค้าอุตสาหกรรม และประการสุดท้ายก็คือ การหาทางเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสถาบันเศรษฐกิจระหว่างประเทศให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศด้อยพัฒนามากขึ้น ยุทธวิธีดังกล่าวโดยเฉพาะอย่างยิ่ง 2 ประการแรกได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางและมีอิทธิพลโดยตรงต่อการกำหนดนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจในลาตินอเมริกา แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหาเท่าที่ควร (Munoz, 1982:2; Hoogvelt, 1983: 167-168)

อย่างไรก็ตาม แม้ยุทธวิธีซึ่ง Prebisch และพวกพ้องที่ ECLA เสนอออกมาจะประสบความสำเร็จอย่างล้มเหลว แต่แนวความคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการพึ่งพาของพวกเขากลับประสบความสำเร็จอย่างมาก นักสังคมศาสตร์ชาวลาตินอเมริกาได้นำเอาแนวความคิดนี้มาพัฒนาและตีความออกไปอย่างกว้างขวาง ด้วยเหตุนี้ในช่วงทศวรรษ 1960 จึงมีข้อเขียนในด้านทฤษฎีการพึ่งพาออกมาเป็นจำนวนมาก ข้อเขียนส่วนใหญ่จะเน้นหนักถึงลักษณะเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยภายในประเทศกับปัจจัย

ภายนอกโดยมีระบบทุนนิยมข้ามชาติเป็นตัวแปรสำคัญ ทั้งนี้โดยทั่วไปข้อเขียนเหล่านี้จะเป็นการศึกษาในลักษณะข้ามสาขาวิชา ซึ่งอาศัยวิธีการทางประวัติศาสตร์ การศึกษาในแนวการพึ่งพามีอิทธิพลอย่างมากจนปรากฏว่าในราวกลางจนถึงปลายทศวรรษ 1960 การศึกษาการพัฒนาแบบนี้ได้กลายเป็นแนวการศึกษาหลักในวงการปัญญาชนลาตินอเมริกา (Valenzuela and Valenzuela, 1982 : 16)

ถึงแม้ว่าบรรดานักวิชาการลาตินอเมริกาจำนวนมากจะเห็นพ้องกันว่าปัญหาความด้อยพัฒนาของภูมิภาคนี้มีที่มาจากภาวะการพึ่งพาก็ตาม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าคนเหล่านี้จะอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการพึ่งพากับความด้อยพัฒนาไปในทิศทางเดียวกันโดยอาศัยกรอบทฤษฎีอย่างเดียวกัน แท้ที่จริงแล้วนักวิชาการแต่ละกลุ่มจะมีความคิดแตกต่างกันไปไม่มากนัก ความหลากหลายในแนวการอธิบายปัญหาความด้อยพัฒนาจากทัศนะการพึ่งพานี้ได้ทำให้การศึกษาวิเคราะห์ในแง่การพึ่งพามีลักษณะเป็นแนวการศึกษาหรือวิธีมองปัญหา (approach) อย่างหนึ่งเท่านั้น หาใช่ทฤษฎีที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในแนวความคิดแต่อย่างใดไม่ อย่างไรก็ตามก็ยังมีนักวิชาการที่มีแนวการอธิบายแตกต่างกันเด่นชัดมีอยู่ไม่กี่กลุ่ม นักวิชาการบางคน อาทิ O'Brien และ Palma จึงพยายามจำแนกแนวการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการพึ่งพากับความด้อยพัฒนาออกมาเป็นแนวทางหลักเพียงไม่กี่แนวทาง ทั้งนี้เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ ในกรณีของ O'Brien (1982:11) เขาได้จำแนกการอธิบายออกเป็น 3 แนวทาง กล่าวคือ (1) แนวการอธิบายที่ได้รับอิทธิพลด้านความคิดจากกลุ่มนักเศรษฐศาสตร์ แห่ง ECLA ที่เน้นพิจารณาในเชิงโครงสร้าง นักวิชาการคนสำคัญที่พยายามพัฒนาแนวความคิดเกี่ยวกับการพึ่งพาไปในทิศทางนี้ได้แก่ Sunkel และ Furtado (2) แนวการอธิบายที่ได้รับอิทธิพลจากความคิดแนวมาร์กซิสต์ นักวิชาการที่จัดว่าอยู่ในกลุ่มนี้ได้แก่ Marini, Dos Santos และ Frank (3) แนวการอธิบายที่นำเอาความคิดทั้งสองแนวทางที่กล่าวไปแล้วมาใช้เป็นประโยชน์ในการศึกษาวิเคราะห์ร่วมกัน นักวิชาการในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นนักสังคมวิทยา อาทิ Quijano, Cardoso, Ianni และ Fernandez เป็นต้น สำหรับ Palma (1978:898) เขาก็แบ่งแนวการอธิบายในทัศนะแบบการพึ่งพามาออกเป็น 3 แนวทางเช่นเดียวกัน แนวทางแรกเป็นแนวการอธิบายที่ Frank เริ่มต้นวางรากฐานไว้ และนักวิชาการแห่งสำนัก CESO (Centro de Estudios Sociales) ของมหาวิทยาลัยแห่งซัสตี ได้พัฒนาสืบต่อกันมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักวิชาการอย่างเช่น Dos Santos, Marini, Caputo และ Pizzaro แนวการอธิบายแบบนี้มุ่งสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับความด้อยพัฒนาในลาตินอเมริกา โดยเน้นลักษณะเศรษฐกิจที่พึ่งพาภายนอกเป็นสาเหตุสำคัญ แนวทางที่สองเป็นแนวการอธิบายที่เน้นการศึกษาและวิพากษ์วิจารณ์อุปสรรคในการพัฒนาประเทศ โดยอาศัยกรอบความคิดที่พัฒนามาจากแนวการศึกษาวิเคราะห์ของนักวิชาการแห่ง ECLA

ความคิดแนวจึงจะเห็นได้จากงานเขียนของ Furtado และ Sunkel และแนวทางสุดท้ายเป็นแนวการอธิบายที่มุ่งวิเคราะห์สถานการณ์การพึ่งพาอย่างเป็นรูปธรรมเป็นกรณี ๆ ไป โดยไม่มีเป้าหมายที่จะสร้างทฤษฎีที่มีแบบแผนแน่นอนขึ้นมาแต่อย่างใด ลักษณะความคิดเช่นนี้จะพบในงานของ Cardoso และ Faletto

จะเห็นได้ว่าลักษณะการจำแนกแนวการอธิบายเกี่ยวกับการพึ่งพาทั้งของ O'Brien และของ Palma คล้ายคลึงกันมาก การพิจารณาเกี่ยวกับแนวการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการพึ่งพา กับความด้อยพัฒนาในที่นี้จะอาศัยวิธีการจำแนกกลุ่มความคิดของนักวิชาการทั้งสองเป็นเกณฑ์ ดังนั้นในขั้นนี้จึงแบ่งกลุ่มความคิดในการอธิบายภาวะการพึ่งพาออกเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มที่อธิบายในเชิงมาร์กซิสต์ กลุ่มที่อธิบายในเชิงโครงสร้าง และกลุ่มที่ศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์พึ่งพาเป็นกรณี ๆ สำหรับการชี้ให้เห็นถึงสาระสำคัญในแนวความคิดของแต่ละกลุ่มจะใช้วิธีพิจารณาจาก ตัวอย่างความคิดของนักวิชาการบางคนในแต่ละกลุ่มเป็นหลัก โดยคาดว่าความคิดของนักวิชาการ เหล่านั้นจะเป็นตัวแทนความคิดของกลุ่มได้เป็นส่วนใหญ่

การอธิบายในเชิงมาร์กซิสต์ : Frank และ Dos Santos นักวิชาการกลุ่มนี้โดยเฉพาะ Frank ได้รับอิทธิพลด้านความคิดในการวิเคราะห์ปัญหาความด้อยพัฒนาออกมาจาก Baran ซึ่งนับเป็น นักทฤษฎีนีโอมาร์กซิสต์คนแรก ๆ ที่ระบุว่า การพัฒนากับความด้อยพัฒนาเป็นปรากฏการณ์ เดียวกัน จะแยกออกมาพิจารณาที่ละด้านไม่ได้ ทั้งนี้เพราะประเทศทุนนิยมชั้นนำทั้งหลายพัฒนา ตนเองขึ้นมาได้ก็ด้วยการฉกฉวยส่วนเกินทางเศรษฐกิจจากดินแดนโพ้นทะเลทั้งหลาย การขูดรีด เอาส่วนเกินดังกล่าวในขั้นแรกจะอาศัยวิธีการทางการค้าเป็นเครื่องมือ และในระยะต่อมาก็จะ เข้าไปฉกฉวยผลประโยชน์โดยตรงด้วยการยึดดินแดนเหล่านั้นเป็นอาณานิคม ดินแดนโพ้นทะเล จึงสูญเสียส่วนเกินที่สามารถสะสมเป็นทุนในการพัฒนาตนเองไปเรื่อย ๆ ดังนั้นกระบวนการ ฉกฉวยส่วนเกินเช่นว่านี้ไม่เพียงแต่จะก่อให้เกิดการพัฒนาในประเทศทุนนิยมเท่านั้น ยังเป็นที่มา ของความด้อยพัฒนาในดินแดนโพ้นทะเลในเวลาเดียวกัน (Hoogvelt, 1983:166) Frank ได้นำเอาแนว ความคิดดังกล่าวนี้มาขยายความ และปรับให้เข้ากับแนวความคิดด้านการพึ่งพาโดยอาศัยกรอบ ทฤษฎีมาร์กซิสต์เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ แนวการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการพึ่งพา กับความด้อยพัฒนาของเขามีอิทธิพลอย่างสูงต่อบรรดานักวิชาการแห่ง CESO ของมหาวิทยาลัย แห่งซัสเซ็กซ์ ซึ่ง Frank เคยสอนอยู่ระยะหนึ่ง นักวิชาการเหล่านี้มีส่วนสำคัญในการพัฒนาแนวการ อธิบายในลักษณะนี้ออกไปอย่างกว้างขวาง ข้อเขียนของนักวิชาการกลุ่มนี้ที่รู้จักกันอย่างกว้าง ขาวภายนอกลาตินอเมริกาเห็นจะได้แก่งานของ Dos Santos

ในกรณีของ Frank เขาเห็นว่า การพึ่งพาหรือความสัมพันธ์ในเชิงพึ่งพาทั้งในอดีตและปัจจุบัน

ที่ประเทศด้อยพัฒนามีอยู่กับประเทศที่พัฒนาแล้วเป็นสาเหตุสำคัญที่นำไปสู่ความด้อยพัฒนา กล่าวคือ ความด้อยพัฒนาที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นผลทางประวัติศาสตร์จากความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องในด้านเศรษฐกิจและด้านอื่น ๆ ระหว่างประเทศด้อยพัฒนาที่ตกเป็นบริวาร (satellite) กับประเทศพัฒนาแล้วในส่วนกลาง (metropolitan) โครงสร้างและการพัฒนาของระบบทุนนิยมระดับโลกต้องอาศัยความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นรากฐานสำคัญ (Frank, 1972-a:3) ด้วยเหตุนี้ Frank จึงถือว่าความด้อยพัฒนาของประเทศบริวารนั้นไม่ได้เกิดขึ้นเองหรือมีมาแต่ดั้งเดิม หากแต่เกิดจากการกระทำของประเทศในส่วนกลาง ในอดีตประเทศในส่วนกลางอาจจะไม่พัฒนา แต่ประเทศเหล่านี้ก็ไม่เคยตกอยู่ในสภาพด้อยพัฒนา เพราะไม่มีประเทศใดมาทำให้ประเทศในส่วนกลางด้อยพัฒนา ลักษณะความสัมพันธ์เชิงขูดรีดระหว่างส่วนกลางกับส่วนบริวารเช่นว่านี้จะมียู่ในทั้งระดับระหว่างประเทศและระดับสังคม เพราะฉะนั้นในประเทศบริวารเองจึงมีทั้งส่วนกลางและส่วนบริวารอยู่ในตัวของมันเอง ความสัมพันธ์แบบนี้ไม่ว่าจะอยู่ในระดับใดจะมีอิทธิพลครอบงำและหล่อหลอมสภาพเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศบริวารอย่างลึกซึ้ง สภาพความด้อยพัฒนาในประเทศบริวารในทุกด้านจึงเป็นผลมาจากความสัมพันธ์ดังกล่าว ในแง่กลไกที่นำไปสู่สภาพด้อยพัฒนานั้น Frank (1972-a:6) ชี้ให้เห็นว่าบริวารแต่ละส่วนจะทำหน้าที่เป็นเครื่องมือดูดเอาทุนหรือส่วนเกินทางเศรษฐกิจออกจากสังคม แล้วส่งต่อไปเป็นทอด ๆ ไปยังประเทศส่วนกลางอันเป็นส่วนกลางระดับโลก นอกเหนือจากนั้นส่วนกลางในทุกระดับจะคอยรักษาและตอกย้ำโครงสร้างอำนาจของส่วนกลางและรูปแบบความสัมพันธ์ที่เป็นอยู่เอาไว้ ตราบใดที่มันยังสร้างประโยชน์ให้แก่ส่วนกลางทั้งในด้านการพัฒนาของส่วนกลางและด้านการสร้างความมั่งคั่งให้แก่ชนชั้นผู้ครองอำนาจในระบบทุนนิยม

เราอาจจะเข้าใจแนวความคิดของ Frank ได้อย่างชัดเจนจากฐานคติ (assumption) และข้อสมมุติฐาน (hypotheses) ของเขาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการพึ่งพากับความด้อยพัฒนา ในแง่ฐานคติในเรื่องนี้ Frank (1972-a:9) ระบุว่าภายในโครงสร้างการพึ่งพาระหว่างส่วนกลางกับบริวารที่ครอบคลุมทั้งโลกเช่นนี้ ส่วนกลางมีแนวโน้มจะพัฒนาไปเรื่อย ๆ และส่วนบริวารก็ด้อยพัฒนาไปเรื่อย ๆ จากฐานคติดังกล่าว Frank (1972-a:9-15) ได้พัฒนาขึ้นมาเป็นข้อสมมุติฐาน 5 ประการ ซึ่งเขาใช้ในการค้นคว้าวิจัยของเขา กล่าวคือ ประการแรกการตกอยู่ในฐานะบริวารทำให้การพัฒนาในส่วนกลางของประเทศบริวารไม่ว่าจะเป็นระดับชาติหรือระดับรองลงไปเป็นไปอย่างจำกัด ในทางตรงกันข้ามการพัฒนาในส่วนกลางของโลกจะกระทำได้อย่างเต็มที่เพราะไม่ต้องตกเป็นบริวารของใคร ในสมมุติฐานแรกนี้จะเห็นได้ชัดว่า Frank ย้ำถึงสาเหตุความด้อยพัฒนาที่เกิดจากการพึ่งพาในฐานะบริวาร โดยเขาชี้ให้เห็นว่าขนาดเมืองใหญ่ ๆ อันเป็นศูนย์กลาง

ของประเทศบริวารยังไม่อาจพัฒนาได้ตามต้องการ ครอบงำที่ยังตกเป็นบริวารอยู่ สมมุติฐานประการที่สอง ดินแดนบริวารทั้งหลายจะประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาอุตสาหกรรมแบบทุนนิยมได้มากที่สุดก็ต่อเมื่อสายสัมพันธ์ที่มีอยู่กับส่วนกลางเกิดหย่อนตัวลง ในประเด็นนี้ Frank ได้ยกตัวอย่างวิกฤตการณ์สำคัญ เช่น ช่วงเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ปี 1930 และช่วงสงครามโลกทั้งสองครั้ง ซึ่งทำให้ลาตินอเมริกาถูกตัดขาดออกจากยุโรป และชี้ให้เห็นว่าในช่วงดังกล่าวประเทศในลาตินอเมริกาพัฒนาอุตสาหกรรมไปอย่างกว้างขวาง เพราะส่วนเกินทางเศรษฐกิจไม่ถูกส่งไปยังส่วนกลางของโลก แต่เมื่อใดที่ประเทศในส่วนกลางฟื้นตัวจากวิกฤตการณ์และรื้อฟื้นการค้าและการลงทุนแบบเดิมขึ้นมาอีก การพัฒนาในดินแดนบริวารก็จะกลับไปสู่ภาวะชงกั๊กกันอีกเช่นเดิม ประการที่สาม ภูมิภาคที่ด้อยพัฒนาและมีสภาพสังคมล้าหลังที่สุดในปัจจุบันจะเป็นภูมิภาคที่ในอดีตเคยผูกพันใกล้ชิดส่วนกลางของโลกมากที่สุด ภูมิภาคเช่นนี้น่าจะเป็นแหล่งส่งออกสินค้าขั้นปฐมรายใหญ่ และเป็นแหล่งทุนสำคัญสำหรับส่วนกลาง ต่อมาเมื่อประโยชน์ที่ได้รับน้อยลงส่วนกลางก็ได้ทอดทิ้งภูมิภาคนั้นไป ในสมมุติฐานที่สี่ และสมมุติฐานที่ห้า Frank ได้นำเอาฐานคติข้างต้นมาปรับใช้กับกรณีของการเกิดขึ้น และความเสื่อมโทรมของฟาร์มขนาดใหญ่ที่เรียกว่า latifundium สมมุติฐานที่สี่ระบุว่า latifundium เกิดขึ้นในฐานะหน่วยธุรกิจการค้าที่มุ่งตอบสนองอุปสงค์ในตลาดโลกหรือตลาดระดับชาติที่เพิ่มสูงขึ้น ทั้งนี้โดยการขยายตัวในด้านที่ดิน ทุน และแรงงาน เพื่อเป็นการเพิ่มอุปทานในผลิตผลของตน ส่วนข้อสมมุติฐานประการที่ห้า latifundium ที่อยู่อย่างโดดเดี่ยว มีลักษณะการผลิตแบบยังชีพและมีสภาพล้าหลังในปัจจุบัน เป็นผลมาจากอุปสงค์ต่อผลิตผล หรือความสามารถในการผลิตของ latifundium นั้นตกต่ำลงไป

ฐานคติและข้อสมมุติฐานที่กล่าวถึงไปแล้วได้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนถึงแนวความคิดของ Frank ที่ว่าความด้อยพัฒนาของประเทศในลาตินอเมริกาเกิดจากการพึ่งพาต่อภายนอกในฐานะประเทศบริวาร การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในประเทศบริวารจะถูกกำหนดหรือได้รับผลกระทบมาจากประเทศในส่วนกลางของโลกทั้งสิ้น อย่างไรก็ตามก็ไม่ได้หมายความว่า Frank ละเลยบรรดาปัจจัยภายในที่มีผลกระทบต่อความด้อยพัฒนาไปทั้งหมด อันที่จริง Frank (1972-b:19-20) มีความเห็นว่าการพึ่งพาที่เกิดขึ้นกับลาตินอเมริกาและนำไปสู่ความด้อยพัฒนาในดินแดนแถบนี้ นอกจากจะมีที่มาจากพัฒนาการทางประวัติศาสตร์และโครงสร้างของระบบทุนนิยมโลกปัจจุบันแล้ว ยังเป็นผลมาจากนโยบายด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมภายในดินแดนเหล่านี้อีกด้วย นโยบายเหล่านี้เกิดขึ้นมาเพื่อตอบสนองต่อผลประโยชน์ของชนชั้นกษัตริย์ที่ครอบงำดินแดนดังกล่าวนั่นเอง แต่ถึงปัจจัยภายในดังกล่าวจะมีบทบาทในการก่อให้เกิดภาวะการพึ่งพาอยู่บ้างก็ตาม

ในขั้นสุดท้ายปัจจัยภายนอกจะเป็นสาเหตุที่สำคัญที่สุด ทั้งนี้เพราะ Frank เห็นว่าการครอบงำของส่วนกลางของโลกตั้งแต่ยุคอาณานิคมเป็นต้นมาเป็นตัวกำหนดโครงสร้างด้านเศรษฐกิจและชนชั้นของประเทศบริวาร และโครงสร้างด้านเศรษฐกิจและชนชั้นจะไปกำหนดนโยบายภายในประเทศในด้านต่าง ๆ อีกทอดหนึ่ง เพราะฉะนั้นการครอบงำจากภายนอกจึงเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดการพึ่งพาอันเป็นรากเหง้าของความด้อยพัฒนา ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นการครอบงำโดยตรงผ่านกลไกความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจระหว่างประเทศ หรือการครอบงำโดยอ้อมผ่านโครงสร้างทางเศรษฐกิจและชนชั้น และผ่านนโยบายของรัฐในด้านต่าง ๆ อีกทีหนึ่งก็ตาม

สำหรับ Dos Santos (1976:76) นั้น เขาเห็นว่าความด้อยพัฒนาเป็นผลที่ตามมาและเป็นรูปแบบอย่างหนึ่งของการพัฒนาแบบทุนนิยมที่เรียกว่าทุนนิยมพึ่งพา (dependent capitalism) การจะเข้าใจปัญหาเกี่ยวกับการพัฒนาหรือความด้อยพัฒนานั้นจะต้องพิจารณาปัญหาที่ในแง่ที่เป็นปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ระดับโลก เพราะมันเป็นผลที่เกิดจากการก่อตัว การขยายตัว และการเสริมสร้างความแข็งแกร่งของระบบทุนนิยม ในประเด็นนี้จะเห็นได้ว่า Dos Santos มุ่งชี้ให้เห็นว่า พัฒนาการแบบทุนนิยมในประเทศโลกที่สามนั้นก่อให้เกิดสภาพการพึ่งพาหรือทุนนิยมแบบพึ่งพาขึ้น และสภาพเช่นนี้ทำให้เกิดความด้อยพัฒนาในประเทศเหล่านั้น ดังนั้นโดยทั่วไปความคิดของเขาจึงคล้ายคลึงกับ Frank อย่างไรก็ดี Dos Santos ค่อนข้างจะระมัดระวังในการวิเคราะห์ถึงอิทธิพลจากภายนอกที่มีต่อสภาพการพึ่งพา ทั้งนี้ Dos Santos (1976:72, 78) เห็นว่าในการมองปัญหาการพึ่งพาหรือทุนนิยมพึ่งพาเราไม่ควรจะสรุปอย่างง่าย ๆ ว่า ปัญหานี้เป็นเรื่องที่ปัจจัยภายนอกกำหนดสภาพโครงสร้างภายในของประเทศด้อยพัฒนาโดยตรงไปตรงมา แท้ที่จริงสภาพของสถานการณ์ระหว่างประเทศเป็นเพียงสภาวะเงื่อนไขทั่ว ๆ ไปที่มีอิทธิพลต่อความเป็นไปภายในประเทศเท่านั้น ส่วนประกอบต่าง ๆ ภายในประเทศต่างหากที่เป็นตัวกำหนดที่แท้จริงว่าผลกระทบของสถานการณ์ระหว่างประเทศที่มีต่อความเป็นไปภายในประเทศจะเป็นอย่างไร ในจุดนี้ Dos Santos แตกต่างไปจาก Frank ตรงที่เขาให้ความสำคัญกับปัจจัยภายในมากกว่าปัจจัยภายนอกในการก่อให้เกิดสภาพการพึ่งพาและปัญหาความด้อยพัฒนา เพราะปัจจัยภายนอกเป็นเพียงตัวกำหนดเงื่อนไขที่นำไปสู่การพึ่งพาและความด้อยพัฒนา แต่เงื่อนไขเหล่านั้นจะเป็นไปได้แค่ไหนขึ้นอยู่กับว่าปัจจัยภายในจะเอื้ออำนวยหรือยอมรับเงื่อนไขนั้นหรือไม่อีกทีหนึ่ง ซึ่ง Dos Santos เห็นว่าปัจจัยภายในนี้เองเป็นตัวกำหนดความเป็นไปของการพึ่งพาและความด้อยพัฒนาที่แท้จริง

อย่างไรก็ตาม ในบทความชื่อ “The Structure of Dependence” Dos Santos กลับเน้นหนักถึงบทบาทของปัจจัยภายนอกที่มีต่อการพึ่งพาและความด้อยพัฒนา ในงานเขียนชิ้นนี้ Dos Santos (1973:109) ได้ให้คำจำกัดความการพึ่งพาว่าเป็นสถานการณ์ที่เศรษฐกิจของบางประเทศต้องขึ้น

อยู่กับการพัฒนาและการขยายตัวของเศรษฐกิจอื่นซึ่งตนตกอยู่ใต้อำนาจ ในทัศนะของเขา ประเทศที่ตกอยู่ในสภาพพึ่งพานั้นไม่อาจจะพัฒนาตนเองได้โดยอิสระ การเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านเศรษฐกิจ จะดำเนินไปในทิศทางใดขึ้นอยู่กับเงื่อนไขที่กำหนดขึ้น หรือเกิดขึ้นในสังคมอื่นที่สังคมนั้นพึ่งพาอยู่ นอกจากการพิจารณาถึงลักษณะและความหมายของการพึ่งพาแล้ว Dos Santos (1973:109-110) ยังชี้ให้เห็นถึงสถานการณ์ของการพึ่งพาในระดับโลก และผลกระทบต่อการพัฒนาของประเทศที่ตกอยู่ในสภาพพึ่งพา เขาเห็นว่าโดยทั่วไปเศรษฐกิจโลกจะผนวกเอาเศรษฐกิจระดับชาติเข้าไปอยู่ในตลาดโลกเสมอ ไม่ว่าจะเป็นตลาดสินค้า ตลาดทุน หรือแม้แต่ตลาดแรงงาน ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในตลาดโลกมีลักษณะที่ไม่เท่าเทียมกัน ส่วนหนึ่งได้เปรียบอีกส่วนหนึ่งเสียเปรียบ ฝ่ายหนึ่งพัฒนาอีกฝ่ายหนึ่งจะด้อยพัฒนา ในแง่ความสัมพันธ์ด้านการค้า ตลาดการค้าระหว่างประเทศนั้นถูกควบคุมผูกขาดโดยประเทศที่พัฒนาแล้ว ดังนั้นการค้าระหว่างประเทศที่เป็นอยู่จึงนำไปสู่การโยกย้ายเอาส่วนเกินจากประเทศที่พึ่งพาไปสู่ประเทศที่มีอำนาจครอบงำ ในทำนองเดียวกันความสัมพันธ์ด้านการเงินระหว่างประเทศต้องสูญเสียส่วนเกินให้แก่ประเทศที่พัฒนาแล้วในรูปของดอกเบี้ยและกำไร และทุนต่างประเทศต้องสูญเสียส่วนเกินให้แก่ประเทศที่พัฒนาแล้วในรูปของดอกเบี้ยและกำไร สภาพเช่นนี้ทำให้ประเทศที่ตกอยู่ในสภาพพึ่งพาต้องผลิตส่วนเกินให้มากขึ้น ต้องขูดรีดแรงงานกรรมกรมากขึ้น สิ่งเหล่านี้จะบั่นทอนการพัฒนาตลาดภายในประเทศ ความสามารถด้านเทคนิคและวัฒนธรรมของสังคม และสุขภาพทางกายและศีลธรรมของประชาชน

Dos Santos (1973:110-114) ได้จำแนกรูปแบบการพึ่งพาเท่าที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์จากอดีตจนถึงปัจจุบันออกเป็น 3 รูปแบบคือ (1) การพึ่งพาในยุคอาณานิคม (colonial dependence) การพึ่งพาในช่วงนี้มีสภาพเป็นการพึ่งพาในด้านการส่งสินค้าออกโดยนายทุนด้านการค้าและด้านการเงินจะร่วมมือกับรัฐเจ้าอาณานิคมผูกขาดการค้าระหว่างยุโรปกับอาณานิคมทั้งหลาย พร้อมทั้งนั้นยังมีการผูกขาดที่ดิน เหมือนแร่ และกำลังคนในอาณานิคมอีกด้วย (2) การพึ่งพาด้านการเงินและอุตสาหกรรม (financial-industrial dependence) การพึ่งพาแบบนี้เกิดขึ้นในราวปลายศตวรรษที่ 19 อุตสาหกรรมการผลิตวัตถุดิบและผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรเพื่อการส่งออกในระยะนี้จะถูกครอบงำโดยทุนและการลงทุนจากประเทศศูนย์กลาง และโครงสร้างการผลิตโดยทั่วไปก็มุ่งตอบสนองการบริโภคในประเทศศูนย์กลางเป็นสำคัญ (3) การพึ่งพาด้านเทคโนโลยีและอุตสาหกรรม (technological-industrial dependence) การพึ่งพาแบบนี้เกิดขึ้นตั้งแต่หลังสงครามโลกเป็นต้นมา ประเทศด้อยพัฒนาจะพึ่งพาบริษัทข้ามชาติในด้านเทคโนโลยีและการลงทุนด้านอุตสาหกรรม ซึ่งเน้นหนักการผลิตเพื่อตลาดภายในประเทศ

ในกรณีของการพึ่งพารูปแบบแรกและรูปแบบที่สอง ด้วยเหตุที่การผลิตมุ่งสู่การส่งออกเป็นหลัก รูปแบบการผลิตจึงถูกกำหนดโดยอุปสงค์จากประเทศศูนย์กลาง โดยทั่วไปโครงสร้างการผลิตมีลักษณะเป็นการแบ่งงานตามความเชี่ยวชาญอย่างเข้มงวด ในกรณีการผลิตทางการเกษตร จะเป็นการเน้นหนักการปลูกพืชชนิดเดียวกันทั่วทั้งภูมิภาค ในสภาพการผลิตแบบนี้ตลาดภายในประเทศไม่สามารถเจริญเติบโตได้ เพราะการบริโภคภายในประเทศถูกจำกัดตัวโดยสาเหตุ 4 ประการ กล่าวคือ (1) รายได้ของประเทศที่มาจากส่งออกเป็นส่วนใหญ่ถูกนำไปซื้อปัจจัยในการผลิตเพื่อการส่งออกหรือซื้อสินค้าฟุ่มเฟือยจากต่างประเทศสำหรับคนชั้นสูง (2) กรรมกรมีรายได้สำหรับการบริโภคอย่างจำกัด เพราะได้รับการชูดริตแรงงานอย่างหนัก (3) การบริโภคของคนงานในบางส่วนอาศัยระบบการผลิตแบบยังชีพเป็นส่วนเสริมสำหรับรายได้ที่มีอยู่อย่างจำกัด และเป็นทางออกในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำ (4) ส่วนเกินที่สะสมไว้ถูกส่งออกนอกประเทศในรูปของกำไรเสียเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นย่อมจะเห็นได้ชัดว่าในสภาพเช่นนี้การขยายตัวของตลาดภายในอันจะนำไปสู่การพัฒนาในด้านต่าง ๆ ไม่อาจจะเกิดขึ้นได้

สำหรับการพึ่งพาในรูปแบบที่สามอันเป็นรูปแบบที่มีอยู่ในปัจจุบัน ในรูปแบบนี้การพัฒนาอุตสาหกรรมของประเทศโลกที่สามมักจะประสบปัญหาด้านเงินทุนอย่างมาก เพราะการพัฒนาในลักษณะนี้ต้องอาศัยเงินตราต่างประเทศเพื่อซื้อเทคโนโลยีในการผลิตทั้งเครื่องจักรและวัตถุดิบแปรรูปที่ผลิตเองไม่ได้ การซื้อเทคโนโลยีดังกล่าวเผชิญกับอุปสรรค 2 ประการคือ ข้อจำกัดด้านรายได้ซึ่งส่วนใหญ่มาจากการส่งออกกับข้อจำกัดจากการผูกขาดสิทธิบัตรของบรรษัทผูกขาดทั้งหลาย สภาพการพึ่งพาในด้านทุนและด้านเทคโนโลยีนี้มีผลกระทบต่อการพัฒนาในหลายด้าน Dos Santos (1973:112-114) ได้ชี้ให้เห็นว่าสภาพดังกล่าวมีลักษณะสำคัญ 3 ประการคือ

- 1) การพัฒนาอุตสาหกรรมต้องพึ่งพาสถานการณ์การส่งออกในด้านเงินตราต่างประเทศเพื่อซื้อปัจจัยในการผลิตที่ต้องใช้ในภาคอุตสาหกรรม ผลที่เกิดขึ้นก็คือการพึ่งพาแบบนี้ทำให้ภาคการส่งออกที่เก่าแก่ดำรงอยู่ได้ ทั้งที่ภาคการส่งออกดังกล่าวเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาตลาดภายใน
- 2) การพัฒนาอุตสาหกรรมถูกวางเงื่อนไขให้เป็นไปตามสภาพขึ้น ๆ ลง ๆ ด้านดุลการชำระเงิน ซึ่งโดยทั่วไปมักจะประสบกับปัญหาการขาดดุล การขาดดุลการชำระเงินดังกล่าวมีที่มาจากความสัมพันธ์เชิงการพึ่งพาใน 3 ลักษณะ ลักษณะแรกความสัมพันธ์ด้านการค้าซึ่งเกิดขึ้นในตลาดโลกที่มีการผูกขาดอย่างสูง มักจะทำให้ราคาสินค้าออกจำพวกวัตถุดิบตกต่ำ และราคาสินค้าอุตสาหกรรมที่เป็นปัจจัยการผลิตเพิ่มสูงขึ้น นอกจากนี้วัตถุดิบที่สังเคราะห์ขึ้นโดยเทคโนโลยีสมัยใหม่มีแนวโน้มจะเข้ามาแทนที่วัตถุดิบที่ส่งออกโดยประเทศด้อยพัฒนา สภาพอย่างนี้มักจะนำไปสู่การขาดดุลการค้าและดุลการชำระเงินในประเทศด้อยพัฒนา ลักษณะที่สองทุนต่างชาติ

ซึ่งควบคุมภาคเศรษฐกิจที่มีบทบาทสำคัญที่สุด และส่งกำไรจำนวนมากกลับคืนประเทศของตน มักจะทำให้เกิดการขาดดุลเงินทุนขึ้น ทั้งนี้เพราะเงินทุนที่ไหลออกนอกประเทศจะมากกว่าเงินทุนที่ไหลเข้า ลักษณะที่สามความจำเป็นที่ต้องอาศัยทุนจากต่างประเทศเพื่อแก้ปัญหาการขาดดุล หรือเพื่อสนับสนุนการพัฒนา ทำให้ต้องกู้เงินจากต่างประเทศสำหรับกระตุ้นให้เกิดการลงทุน และนำเข้ามาใช้แทนส่วนเกินภายในประเทศบางส่วนที่ถูกส่งออกในรูปผลกำไร

3) การพัฒนาอุตสาหกรรมถูกกำหนดให้เป็นไปตามเงื่อนไขของศูนย์กลางซึ่งผูกขาดด้านเทคโนโลยี ประเทศด้อยพัฒนาต้องสั่งสินค้าพวกเครื่องจักรและวัตถุดิบจากดินแดนศูนย์กลาง เข้ามาใช้ในการพัฒนาอุตสาหกรรม บรรษัทขนาดใหญ่ในดินแดนศูนย์กลางซึ่งผูกขาดความรู้ทางด้านเทคนิคระดับสูง มักจะกำหนดเงื่อนไขต่าง ๆ นานา ให้ประเทศด้อยพัฒนาปฏิบัติตาม หากประสงค์จะใช้เครื่องจักรวัตถุดิบและเทคนิคดังกล่าว ทั้งนี้เงื่อนไขเช่นว่านั้นอาจจะเป็นการเสียค่าธรรมเนียมหรือค่าสิทธิบัตร หรือการขอลงทุนร่วมโดยให้ถือว่าความรู้ทางเทคนิคและเครื่องจักรของบริษัทเป็นทุนอย่างหนึ่ง การพึ่งพาด้านเทคโนโลยีเช่นนี้เปิดโอกาสให้ประเทศศูนย์กลางได้รับผลประโยชน์มากมายจากประเทศด้อยพัฒนา

ในทัศนะของ Dos Santos (1973:115-116) โครงสร้างของการพึ่งพาดังกล่าวมาแล้ว มีผลกระทบในทางลบต่อระบบการผลิตและก่อให้เกิดสภาพความด้อยพัฒนาขึ้นในประเทศโลกที่สาม ในหลายประการ กล่าวคือ ประการแรกทีเดียวการพึ่งพาทำให้ประเทศด้อยพัฒนาจำเป็นต้องคงไว้ซึ่งโครงสร้างการส่งออกทางด้านแร่ธาตุและผลิตผลทางการเกษตร โดยทั่วไปการส่งออกดังกล่าว ทำให้ศูนย์กลางเศรษฐกิจในประเทศสามารถสะสมกำไรส่วนเกินจากภาคการผลิตทางการเกษตรและอุตสาหกรรมเหมืองแร่ ซึ่งจะเป็นผลให้ช่องว่างระหว่างส่วนกลางกับส่วนรอบนอกภายในประเทศด้อยพัฒนาขยายออกไปมากขึ้น ในประการที่สองโครงสร้างด้านอุตสาหกรรมและเทคโนโลยีในประเทศด้อยพัฒนาจะตอบสนองต่อผลประโยชน์ของบรรดาบริษัทข้ามชาติทั้งหลายมากกว่าตอบสนองต่อความจำเป็นด้านการพัฒนาภายในประเทศ ประการสุดท้าย การโยกย้ายภาคเศรษฐกิจที่มีการกระจุกตัวด้านเทคโนโลยีและด้านกำไรเงินจากประเทศศูนย์กลางเข้ามาไว้ในประเทศด้อยพัฒนาที่มีสภาพเศรษฐกิจและสังคมแตกต่างออกไป โดยไม่ได้มีการปรับให้เข้ากับสภาพดังกล่าว ได้ก่อให้เกิดข้อเสียต่าง ๆ อาทิ การเกิดโครงสร้างการผลิตที่มีความไม่เสมอภาคสูง การกระจุกตัวด้านรายได้เพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก ความสามารถด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่ในประเทศไม่ถูกนำมาใช้เท่าที่ควรและการทุจริตอย่างรุนแรงของระบบตลาดซึ่งมักจะกระจุกตัวอยู่ตามเมืองใหญ่ ๆ เป็นต้น โครงสร้างการผลิตอันเกิดจากการพัฒนาอุตสาหกรรมแบบพึ่งพาดังกล่าว รวมทั้งผลกระทบที่เกิดขึ้นได้ส่งผลให้เกิดความด้อยพัฒนาทางด้านตลาดภายใน

ประเทศ เพราะโครงสร้างการผลิตแบบนี้นำไปสู่การขูดรีดแรงงานกรรมกรอย่างมาก ซึ่งทำให้กรรมกรมีอำนาจซื้อที่จำกัด การรับเทคโนโลยีที่เน้นการใช้ทุน (capital-intensive) เข้ามา ก็ไม่ได้ก่อให้เกิดการจ้างงานมากเท่าที่ควร นั่นคือไม่ได้เพิ่มแหล่งรายได้ให้แก่ประชาชนส่วนใหญ่ ผลที่ตามมาก็คือ ตลาดสินค้าสำหรับผู้บริโภคไม่สามารถเติบโตได้ นอกจากนี้การผลิตแบบพึ่งพายังทำให้ส่วนเกินทางเศรษฐกิจถูกส่งออกไปนอกประเทศ แทนที่จะนำมาพัฒนาอุตสาหกรรมพื้นฐานภายในประเทศอันจะก่อให้เกิดตลาดสำหรับสินค้าทุนขึ้นมา

การอธิบายในเชิงโครงสร้าง : Furtado แนวความคิดของ Prebisch และนักวิชาการแห่ง ECLA เกี่ยวกับโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางกับรอบนอก (Center - periphery structure) อันเป็นที่มาของความด้อยพัฒนาของบรรดาประเทศในแถบลาตินอเมริกา ได้รับการพัฒนาและขยายความออกไปอย่างกว้างขวาง โดยหมูนักสังคมศาสตร์ที่รู้จักกันในนามว่า สำนักโครงสร้างนิยมแห่งลาตินอเมริกา (Latin American Structuralist school) นักวิชาการในกลุ่มนี้ที่มีผลงานเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปในวงวิชาการตะวันตก และแนวความคิดของเขาจะถูกนำมาพิจารณาในที่นี้ก็คือ Furtado

สำหรับ Furtado ในข้อเขียนของเขาซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรก ในปี 1964 เขาพยายามชี้ให้เห็นถึงลักษณะโครงสร้างที่ด้อยพัฒนาของประเทศในโลกที่สามอันเกิดจากการผูกติดเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยม Furtado (1976:41-42, 34-37) เห็นว่าความด้อยพัฒนาไม่ใช่ขั้นตอนที่จำเป็นจะต้องมีอยู่ในกระบวนการก่อตัวของเศรษฐกิจทุนนิยมสมัยใหม่ แต่มันเป็นกระบวนการพิเศษที่เกิดจากการแทรกตัวของวิสาหกิจทุนนิยมสมัยใหม่เข้าไปในโครงสร้างที่ล้าสมัยของสังคมก่อนทุนนิยมในเอเชียลาตินอเมริกา และแอฟริกา ผลกระทบจากการขยายตัวของระบบทุนนิยมจากยุโรปเข้าไปในสังคมเหล่านี้อาจจะแตกต่างกันไปตามสภาพการณ์ของแต่ละสังคม รวมทั้งระดับและรูปแบบในการแทรกตัวเข้ามาของระบบทุนนิยมในสังคมนั้น แต่เมื่อพิจารณาโดยทั่วไปการขยายตัวของระบบทุนนิยมจากยุโรปเข้าสู่สังคมเหล่านี้มักจะก่อให้เกิดโครงสร้างที่มีลักษณะลูกผสม (hybrid structure) ขึ้นมา กล่าวคือบางส่วนจะมีลักษณะทุนนิยม แต่บางส่วนจะดำรงสภาพดั้งเดิมไว้โดยไม่เปลี่ยนแปลง ปรัชญาการตีความความด้อยพัฒนาในยุคปัจจุบันจึงเป็นเรื่องของสภาพเศรษฐกิจแบบทวิลักษณ์ (dualistic economy) นี้ นี้เอง ในสังคมด้อยพัฒนาซึ่งมีลักษณะแบบนี้ เราอาจจะเห็นการค้าขายอยู่ร่วมกันระหว่างบริษัทต่างประเทศที่ผลิตสินค้าเพื่อการส่งออก กับกิจกรรมการผลิตเพื่อยังชีพทั้งหลาย เช่น การทำไร่นา เพื่อการบริโภคแต่เพียงอย่างเดียว ทั้งนี้เนื่องจากการแทรกตัวเข้ามาของระบบทุนนิยมไม่ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างเศรษฐกิจส่วนใหญ่ มีคนจำนวนน้อยเท่านั้นที่ถูกดูดซับเข้าไปอยู่ในระบบการผลิตแบบทุนนิยมไม่ว่าจะในฐานะผู้ประกอบการ

หรือกรรมกร คนส่วนใหญ่ยังประกอบกิจกรรมการผลิตแบบดั้งเดิมอยู่ กิจกรรมการผลิตทั้งสองส่วนไม่ค่อยสัมพันธ์กันมากนัก เว้นแต่กรณีที่มีอุตสาหกรรมบางอย่างที่จำเป็นต้องใช้แรงงานจำนวนมาก เช่น การผลิตชาและยางพาราเพื่อการส่งออก องค์กรทุนนิยมจึงเข้ามาเกี่ยวข้องกับคนส่วนใหญ่ ในภาคการผลิตแบบยังชีพบ้างในฐานะนายจ้าง ด้วยเหตุที่โครงสร้างของระบบเศรษฐกิจไม่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเต็มที่ที่ตนเอง สังคมด้อยพัฒนาจึงไม่อาจจะสร้างระบบเศรษฐกิจที่พัฒนาขึ้นมาได้

ในส่วนที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการพึ่งพากับความด้อยพัฒนา Furtado ได้กล่าวถึงประเด็นนี้ในบทความชื่อ *The Concept of External Dependence in the Study of Underdevelopment* เขาเน้นหนักความสำคัญของการครอบงำด้านวัฒนธรรมในแง่ที่เป็นที่มาของการพึ่งพาของประเทศรอบนอกต่อประเทศศูนย์กลาง และการพึ่งพาดังกล่าวก็จะนำไปสู่ความด้อยพัฒนาอีกทอดหนึ่ง Furtado (1973:118-120) ชี้ให้เห็นว่าการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศ ซึ่งกำหนดขึ้นโดยประเทศพัฒนาด้านอุตสาหกรรมตามหลักความได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบในลักษณะตายตัว (static comparative advantage) ทำให้บางประเทศดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีความก้าวหน้าทางด้านเทคนิค ขณะที่บางประเทศต้องหันมาประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ล้าหลังในด้านเทคนิค หรือกิจกรรมการขุดค้นทรัพยากรต่าง ๆ ที่ไม่อาจจะสร้างขึ้นมาใหม่ได้ ผลที่ตามมาก็คือ การพัฒนาที่แตกต่างกัน ประเทศในกลุ่มแรกจะกลายเป็นประเทศศูนย์กลาง ส่วนกลุ่มหลังจะเป็นประเทศรอบนอกไป บรรดาประเทศรอบนอกเหล่านี้จะถูกเปลี่ยนแปลงไปเป็นประเทศผู้นำเข้าสินค้าสำหรับผู้บริโภคแบบใหม่ ๆ ที่ผลิตขึ้นในประเทศศูนย์กลางโดยอาศัยความก้าวหน้าทางเทคนิคที่มีอยู่ ทั้งนี้เพราะความสัมพันธ์ระหว่างประเทศศูนย์กลางกับประเทศรอบนอก ได้นำไปสู่การครอบงำด้านวัฒนธรรมของฝ่ายแรกเหนือฝ่ายหลัง ประเทศรอบนอกจะรับเอาวิถีชีวิตและแบบแผนการบริโภคของประเทศศูนย์กลางไปเป็นของตน แต่ด้วยเหตุที่กิจกรรมการผลิตที่ดำเนินอยู่ในประเทศรอบนอกไม่ว่าการเพาะปลูกเพื่อการส่งออกหรือการทำเหมืองแร่ ให้ประโยชน์แก่คนกลุ่มน้อยเท่านั้น ดังนั้นจึงมีแต่ชนชั้นที่ครองอำนาจอยู่เท่านั้นที่สามารถรับเอาแบบแผนการบริโภคดีงกล่าวมาปฏิบัติได้ การรับเอาแบบแผนดังกล่าวโดยปราศจากกระบวนการสะสมทุนและการปรับตัวให้มีความก้าวหน้าในวิธีการผลิตแบบเดียวกับประเทศศูนย์กลาง Furtado เห็นว่าเป็นเพียงการทำให้ทันสมัย (modernization) เท่านั้นเอง อย่างไรก็ตาม การเกิดกลุ่มสังคมที่มีแบบแผนการบริโภคเหมือนกับคนในประเทศศูนย์กลางนั้น เป็นปัจจัยพื้นฐานในการเปลี่ยนแปลงของประเทศรอบนอก นั่นก็คือการบริโภคสินค้านำเข้าโดยคนกลุ่มน้อยที่ทันสมัยพวกนี้ได้ผลักดันให้เกิดการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้า (import substitution) เพื่อตอบสนองความต้องการของคนกลุ่มนี้ แต่การพัฒนาอุตสาหกรรมในแง่ที่ต้องใช้ทุน แรงงานฝีมือและเงินตราต่างประเทศมาก นอกจากนี้

ยังต้องมีค่าใช้จ่ายสูงสำหรับการวิจัยและการพัฒนา การพัฒนาดังกล่าวจึงไม่ส่งผลดีต่อการจ้างงานและการกระจายรายได้แต่อย่างใด เพราะฉะนั้นกระบวนการปลูกฝังแบบแผนการบริโกดดังกล่าวจึงทำให้เกิดระบบทุนนิยมรอบนอก (peripheral capitalism) ขึ้นมา ทุนนิยมแบบนี้ไม่สามารถสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาได้เอง และในการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ก็ต้องพึ่งพาการตัดสินใจที่มาจากภายนอก สถานการณ์ด้านโครงสร้างของทุนนิยมแบบนี้ Furtado เรียกว่าเป็นการพึ่งพาทนภายนอก (external dependence) เมื่อใดก็ตามที่การพึ่งพาในลักษณะนี้เกิดขึ้น การทุจริตด้านเศรษฐกิจอันเป็นลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างประเทศศูนย์กลางกับประเทศรอบนอกจะติดตามมาทันที

จากทัศนะของ Furtado ข้างต้นจะเห็นได้ว่าสภาพการพึ่งพานั้นมีที่มาจากกระบวนการครอบงำทางวัฒนธรรม ทั้งนี้เพราะการครอบงำวิธีชีวิตและแบบแผนของการบริโกดดังกล่าวเปิดโอกาสให้ประเทศศูนย์กลางเข้ามาควบคุมความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและกำหนดโครงสร้างในการผลิตในประเทศรอบนอก ในสภาพเช่นนี้การพัฒนาอุตสาหกรรมจะมีอยู่เฉพาะในภาคอุตสาหกรรมที่เชื่อมโยงกับพวกคนกลุ่มน้อยที่ทันสมัย กล่าวคือ อุตสาหกรรมที่ผลิตสินค้าเพื่อสนองความต้องการของคนพวกนี้เท่านั้น การขยายตัวของอุตสาหกรรมแบบนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนคนพวกนี้และการกระจุกตัวของรายได้ที่อยู่ในมือคนพวกนี้ หากคนกลุ่มน้อยที่ทันสมัยพวกนี้มีจำนวนมากพอสมควรและรายได้ที่คนพวกนี้กอบโกยเอาไว้มาก การพัฒนาอุตสาหกรรมในลักษณะนี้ก็จะดำเนินไปได้ แต่ไม่สามารถนำไปสู่การพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างแท้จริงได้ (Furtado, 1973:120-121) เพราะมันเป็นการพัฒนาอุตสาหกรรมภายในขอบเขตจำกัดและไม่มีผลกระทบต่อคนส่วนใหญ่ นี่คือการมาของความล้มเหลวของนโยบายการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าที่กล่าวมาแล้ว

หลังจากนโยบายการทดแทนการนำเข้าได้ยกเลิกไป เพราะไม่มีสภาพผลักดันให้เกิดการพัฒนาให้เกิดขึ้นดังคาดหวัง ทั้งยังมีปัญหาติดตามมาอีกไม่น้อย การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศที่พึ่งพาทนอยู่ได้รับการครอบงำของบรรษัทข้ามชาติ ทั้งนี้เป็นผลจากการที่บรรษัทข้ามชาติเข้ามา มีอิทธิพลอย่างสูงในวงการเศรษฐกิจระหว่างประเทศ ด้วยเหตุที่บรรษัทข้ามชาติสามารถควบคุมการแพร่กระจายของเทคนิคใหม่ และสามารถลดต้นทุนเกี่ยวกับเทคนิคในการผลิตที่จำเป็นสำหรับรูปแบบการพัฒนาที่เป็นอยู่ในระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพา ทั้งยังสามารถผลิตสินค้าใหม่ ๆ ที่จำเป็นต่อการเพิ่มการบริโกดของคนส่วนน้อยที่ทันสมัยทั้งหลาย บรรษัทข้ามชาติเหล่านี้จึงเป็นจักรกลสำคัญสำหรับการเติบโตทางเศรษฐกิจในประเทศด้อยพัฒนา แต่ขณะเดียวกันการพัฒนาแบบนี้ทำให้ประเทศเหล่านี้ต้องตกอยู่ในสภาพพึ่งพามากขึ้น ผลกระทบต่อเศรษฐกิจภายในประเทศด้อยพัฒนาที่เห็นได้ชัดก็คือการกระจุกตัวของรายได้เพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก อันเป็นผลมาจากการสะสมทุน

อย่างรวดเร็วที่ได้เกิดขึ้นในภาคอุตสาหกรรมซึ่งผลิตสินค้าเพื่อสนองความต้องการของคนร่ำรวย
แน่นอนทีเดียวช่องว่างระหว่างคนกลุ่มน้อยที่ทันสมัยกับมวลชนย่อมจะสูงขึ้น ในสภาพเช่นนี้โอกาส
ที่ประเทศด้อยพัฒนาจะตัดทอนการพึ่งพาลง ปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของคนส่วนใหญ่ให้ดีขึ้น
และลดความไม่เท่าเทียมกันภายในสังคมย่อมจะเกิดขึ้นได้ยาก (Furtado, 1973:121-123) การพัฒนา
ที่แท้จริงไม่อาจจะเป็นจริงขึ้นมาได้ในสภาพของทุนนิยมพึ่งพาแบบนี้

การอธิบายที่เน้นศึกษาวิเคราะห์เฉพาะกรณี : Cardoso และ Faletto ลักษณะสำคัญของแนวการ
อธิบายของกลุ่มนี้ก็คือการเน้นศึกษาวิเคราะห์สภาพการพึ่งพาเป็นกรณี ๆ ไปโดยไม่ต้องการ
ที่จะเสนอทฤษฎีหรือหลักเกณฑ์ทั่วไปที่ใช้อธิบายกรณีต่าง ๆ ได้ นอกจากนี้แนวความคิดที่กลุ่มนี้
นำมาใช้ในการอธิบายจะไม่ผูกติดอยู่กับสำนักคิดใด ๆ อย่างเหนียวแน่น แต่จะรับเอากรอบความคิด
จากทุกฝ่ายที่ตนเห็นด้วยมาใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาวิเคราะห์ ดังนั้นจึงไม่แปลกที่จะพบความ
คิดบางอย่างจาก 2 กลุ่มที่กล่าวถึงมาแล้วปรากฏอยู่ในงานของนักวิชาการในกลุ่มนี้ ด้วยเหตุที่
การอธิบายในแนวนี้ไม่ให้ความสำคัญแก่การสร้างหลักเกณฑ์ที่อธิบายได้ทั่วไป การศึกษาแนว
ความคิดของนักวิชาการกลุ่มนี้จึงทำได้ยากลำบาก อย่างไรก็ตาม ในที่นี้เราจะสังเกตแนวการอธิบาย
ความสัมพันธ์ระหว่างการพึ่งพากับความด้อยพัฒนาจากงานของ Cardoso และ Faletto เป็นหลัก

ในงานชิ้นสำคัญคือ Dependency and development in Latin America ซึ่งบุคคลทั้งสองร่วมกัน
เขียน Cardoso กับ Faletto (1978:xxiii) ได้ชี้ให้เห็นแนวทางในการศึกษาของตนไว้อย่างชัดเจนว่า
เป็นการศึกษาสถานการณ์การพึ่งพาไม่ใช่มุ่งจำแนกประเภทหรือสร้างทฤษฎีการพึ่งพา ดังนั้น
ข้อเขียนชิ้นนี้จึงเน้นวิเคราะห์สภาพปัญหาของลาตินอเมริกาเป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตาม การพิจารณา
ในมุมกว้างเกี่ยวกับแนวการศึกษาวิเคราะห์ความด้อยพัฒนาในสังคมที่พึ่งพา และความสัมพันธ์
ระหว่างการพึ่งพากับความด้อยพัฒนา ก็ปรากฏอยู่ในงานชิ้นนี้เช่นเดียวกัน

ในด้านแนวทางในการวิเคราะห์ปัญหาการพัฒนา นั้น Cardoso และ Faletto (1979:13) เห็นว่า
เราจะต้องพิจารณาลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์โดยส่วนรวมทั้งในแง่เศรษฐกิจและแง่สังคม
ซึ่งเป็นฐานสำคัญของกระบวนการพัฒนาในระดับประเทศและระดับระหว่างประเทศ สำหรับการ
พิจารณาปัญหาความด้อยพัฒนาของประเทศที่ตกอยู่ในภาวะพึ่งพาจะต้องเข้าใจถึงโครงสร้าง
การครอบงำโดยพิจารณาถึงกลไกเชื่อมโยงที่อาจจะมีอยู่ระหว่างตัวกำหนดภายในกับตัวกำหนด
ภายนอก ดังนั้นในทัศนะของ Cardoso และ Faletto (1979:15) แนวการอธิบายความด้อยพัฒนาจาก
ความคิดในแง่การพึ่งพาจึงเป็นการพยายามเข้าใจเหตุการณ์และสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น
ร่วมกัน และพยายามอธิบายสถานการณ์ที่พบเห็นนั้นในแง่วิถีทางที่ส่วนประกอบด้านโครงสร้าง
ภายในกับส่วนประกอบด้านโครงสร้างภายนอกถูกเชื่อมโยงเข้าด้วยกัน จะเห็นได้ว่าบุคคลทั้งสอง

มองปัญหาความด้อยพัฒนาในสังคมที่มีลักษณะพึ่งพาในแง่ที่เป็นสถานการณ์ที่ซับซ้อนและมีปัจจัยทั้งภายในและภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะฉะนั้นการจะเข้าใจปัญหาแต่ละกรณีได้อย่างดีจะต้องศึกษาวิเคราะห์กันโดยใกล้ชิด

ในประเด็นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างการพึ่งพากับความด้อยพัฒนา Cardoso และ Faletto (1979:16-17) ได้ชี้ให้เห็นว่าหากพิจารณาจากลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์ความด้อยพัฒนาที่มีมาจากความสัมพันธ์ระหว่างดินแดนรอบนอกกับดินแดนศูนย์กลาง ทั้งนี้สถานการณ์ความด้อยพัฒนาจะเกิดขึ้นเมื่อระบบทุนนิยมพาณิชย์และระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมได้แผ่ขยายออกไปและเข้ามาเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจที่ปราศจากการผลิตแบบอุตสาหกรรม การเชื่อมโยงดังกล่าวทำให้เกิดการจัดลำดับตำแหน่งในโครงสร้างของระบบทุนนิยมโดยส่วนรวมขึ้น ระบบเศรษฐกิจที่พัฒนาแล้วจะอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลาง ส่วนระบบเศรษฐกิจที่ไม่มีการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมก็จะมีฐานะเป็นประเทศรอบนอก ความแตกต่างระหว่างระบบเศรษฐกิจทั้งสองจะเห็นได้ชัดทั้งในแง่สภาพการผลิตและในแง่บทบาทหน้าที่ในโครงสร้างเศรษฐกิจระหว่างประเทศ สภาพความแตกต่างระหว่างสองระบบเศรษฐกิจได้นำไปสู่โครงสร้างความสัมพันธ์แบบครอบงำขึ้นในด้านการค้าระหว่างประเทศที่ฝ่ายที่พัฒนาแล้วมีอำนาจเหนือฝ่ายที่ไม่มีการพัฒนาด้านอุตสาหกรรม กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือเกิดสภาพความสัมพันธ์แบบพึ่งพาขึ้นมา ดังนั้นในทัศนะของบุคคลทั้งสอง การที่จะเข้าใจปัญหาความด้อยพัฒนา ใช่ว่ารู้แต่เพียงลักษณะด้านโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจที่ด้อยพัฒนา อาทิ การมีภาคการผลิตสินค้าขั้นปฐมเป็นภาคการผลิตสำคัญ การเกิดการกระจุกตัวด้านรายได้ได้อย่างสูง การผลิตสินค้าเพียงไม่กี่ประเภท และการให้ความสำคัญแก่ตลาดต่างประเทศมากกว่าตลาดภายในเท่านั้น แต่ยังต้องวิเคราะห์ได้ว่าในแง่ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ระบบเศรษฐกิจที่ด้อยพัฒนาถูกเชื่อมโยงเข้ากับตลาดโลกอย่างไร และกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมนั้นมีบทบาทในการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ที่มีลักษณะพึ่งพาทันทีอย่างไรอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้เขาจะเห็นว่า การพึ่งพากับความด้อยพัฒนาของประเทศรอบนอกมีส่วนเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิด แต่การพึ่งพาไม่จำเป็นต้องก่อให้เกิดลักษณะระบบเศรษฐกิจที่ไม่พัฒนาเสมอไป ทั้งนี้เพราะ Cardoso และ Faletto (1979:18-19) เห็นว่าการพึ่งพากับความด้อยพัฒนาไม่ใช่เรื่องเดียวกัน ดังนั้นจึงอาจจะเป็นไปได้ที่การเปลี่ยนแปลงด้านหนึ่งไม่ส่งผลกระทบต่ออีกด้านหนึ่ง เช่น ระบบเศรษฐกิจอาจจะพัฒนาไปโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงด้านการพึ่งพา ดังกรณีอาเจนตินาและบราซิล หรือบางสังคมอาจจะมีอิสระในตัวเอง แต่การพัฒนาด้านระบบการผลิตไม่ได้รุดหน้าไปเท่าที่ควร ดังกรณีประเทศที่ตัดขาดจากกระบวนการครอบงำของทุนนิยม อาทิ คิวบา เป็นต้น ในบทความอีกชิ้นหนึ่งซึ่ง Cardoso เขียนขึ้น เขาก็ได้ย้ำถึงทัศนะอันนี้ไว้อย่างชัดเจน (Cardoso,

1982:121) แต่ถึงแม้ Cardoso จะยอมรับว่าเป็นไปได้ที่จะเกิดการพัฒนาและการพึ่งพาพร้อม ๆ กัน เขาก็ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาของระบบทุนนิยมพึ่งพาแบบนี้จะเผชิญกับปัญหาบางอย่างเหมือนเดิม โดยเฉพาะปัญหาความแตกต่างในระดับการพัฒนาของภาคการผลิตต่าง ๆ ซึ่งจะนำไปสู่ช่องว่างระหว่างภาคการผลิตและระหว่างส่วนต่าง ๆ ของสังคม ปัญหานี้จะทำให้ภาคการผลิตที่ล้าหลังกลายเป็น “อาณานิคมภายใน (internal colonies)” หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือเกิดลักษณะสังคมทวิลักษณ์ (duality) ขึ้นมานั่นเอง (Cardoso, 1982:118-119) การพัฒนาทั้งที่ยังพึ่งพาซึ่ง Cardoso ถือว่าเป็นการพึ่งพาในรูปแบบใหม่เกิดขึ้นในหลายประเทศที่นายทุนในประเทศหรือรัฐเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาอุตสาหกรรม โดยการลงทุนร่วมกับต่างชาติเพื่อป้อนตลาดภายในประเทศ ตลาดภายในประเทศจึงเติบโตขึ้น นอกจากนี้การสะสมทุนภายในประเทศยังเพิ่มสูงขึ้น และการพึ่งพาต่างชาติก็ลดลง แต่อย่างไรก็ดี ประเทศเหล่านี้ยังต้องพึ่งพาเทคโนโลยีซึ่งประเทศพัฒนาแล้วควบคุมอยู่อีกต่อไป (Cardoso, 1982:120-121)

การพึ่งพากับความด้อยพัฒนา : ความแตกต่างในการอธิบาย จากตัวอย่างแนวความคิดของนักวิชาการในแต่ละกลุ่มที่กล่าวไปแล้ว จะเห็นได้ว่าถึงแม้นักวิชาการเหล่านี้จะเห็นพ้องต้องกันว่า การพึ่งพาเป็นที่ยอมรับของสังคมในบางประเทศในโลกที่สามและโดยเฉพาะอย่างยิ่งลาตินอเมริกาก็ตาม แต่จุดเน้นในการอธิบายของแต่ละคนก็แตกต่างกันไป ในกรณีของ Frank นั้น เขาให้ความสำคัญแก่การพึ่งพาในฐานะที่เป็นสาเหตุโดยตรงของความด้อยพัฒนามากที่สุด ในทัศนะที่สะท้อนออกมาในงานเขียนแต่ละชิ้น เขาดูเหมือนจะเชื่อว่าตราบดีที่ประเทศโลกที่สามยังไม่ตัดขาดจากประเทศศูนย์กลาง ปัญหาความด้อยพัฒนาย่อมจะไม่มีทางที่จะแก้ได้ นั่นคือถ้ามีการพึ่งพาก็ไม่น่าจะเกิดการพัฒนารับขึ้นมาได้ ส่วน Dos Santos นั้น มุ่งอธิบายถึงรูปแบบการพึ่งพาและกลไกที่นำไปสู่ความด้อยพัฒนาในการพึ่งพาแต่ละรูปแบบ การเน้นหนักในจุดนี้ทำให้งานของ Dos Santos มีจุดเด่นมากกว่างานของคนอื่น ๆ เพราะเขาสามารถชี้ให้เห็นได้ค่อนข้างชัดเจนว่าการพึ่งพาทำให้เกิดความด้อยพัฒนาได้อย่างไร และด้วยวิธีการใดบ้าง นอกจากนี้เขายังระบุว่าการพึ่งพาที่เปลี่ยนไปในแต่ละช่วงเวลานำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดความด้อยพัฒนาในด้านไหนและก่อให้เกิดผลกระทบที่แตกต่างกันอย่างไรบ้าง

ทางด้าน Furtado ประเด็นที่เขาเน้นหนักมากนอกเหนือจากเรื่องของโครงสร้างทางเศรษฐกิจแบบลูกผสมในประเทศด้อยพัฒนาซึ่งเกิดจากสภาพการพึ่งพาแล้ว เขายังให้ความสำคัญแก่ประเด็นการครอบงำทางวัฒนธรรม หรือการพึ่งพาทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตในฐานะที่เป็นสาเหตุสำคัญของความทันสมัยแต่ไม่พัฒนา สิ่งสะท้อนให้เห็นในงานของ Furtado ก็คือการพัฒนาที่เกิดขึ้นในสังคมที่ตกอยู่ในสภาพพึ่งพานั้นเป็นการพัฒนาอย่างจำกัด และไม่ใช้การพัฒนาที่แท้จริง

ส่วน Cardoso และ Faletto นอกจากจะย้ำถึงลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคม ซึ่งจะต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ นักวิชาการทั้งสองยังย้ำถึงความเป็นไปได้ที่จะเกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจในสังคมที่มีลักษณะพึ่งพา กล่าวคือการพึ่งพานั้นไม่ได้ปิดหนทางในการพัฒนาเสียเลยทีเดียว ถึงแม้ว่าการพัฒนาในลักษณะนี้จะนำไปสู่การขยายช่องว่างระหว่างภาคเศรษฐกิจต่าง ๆ ในสังคมก็ตาม ในประเด็นนี้ความคิดของ Cardoso และ Faletto จึงคล้ายคลึงกับความคิดของ Furtado ก่อนข้างมาก

อย่างไรก็ตาม ไม่ว่านักวิชาการเหล่านี้จะพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างการพึ่งพากับความด้อยพัฒนาแตกต่างหรือคล้ายคลึงกันเพียงใด ในประเด็นเกี่ยวกับการพึ่งพานักวิชาการทุกกลุ่มมักจะเห็นพ้องต้องกัน ถึงกระนั้นก็ดี นักวิชาการลาตินอเมริกันส่วนใหญ่ (ยกเว้น Dos Santos) มักจะไม่กล่าวถึงลักษณะหรือองค์ประกอบของภาวะการพึ่งพาออกมาอย่างชัดเจน โดยทั่วไปสิ่งที่สังเกตเห็นได้จากงานเหล่านี้ก็คือ การพิจารณาเกี่ยวกับการพึ่งพามักจะครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการคือ 1) การขึ้นต่อภายนอก (external reliance) ซึ่งพาดพิงถึงวิธีการและกระบวนการต่าง ๆ ที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศโลกที่สามต้องผูกติดเข้ากับระบบทุนนิยมระหว่างประเทศ 2) ระดับการพึ่งพิงภายนอก (concentration) ซึ่งมักจะพิจารณากันในแง่ที่ว่ามีการพึ่งพาสูงเพียงใด หรือมีการกระจุกตัวของการพึ่งพาเพียงใด 3) สภาพแตกแยกเป็นส่วน ๆ ภายในสังคม (internal fragmentation) ในประเด็นนี้มักจะมีการพิจารณากันว่าลักษณะระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาที่ไม่มีการเชื่อมโยงระหว่างส่วนต่าง ๆ นั้น แต่ละส่วนแตกแยกออกจากกันอย่างไร มากน้อยแค่ไหน (Carpentras and Zare, 1981:48-51) อย่างไรก็ตาม ข้อเขียนแต่ละชิ้นเกี่ยวกับการพึ่งพาจะเน้นหนักแต่ละประเด็นมากน้อยต่างกันไป

สรุปและข้อวิพากษ์วิจารณ์

จากแง่มุมต่าง ๆ ของการศึกษาเศรษฐกิจการเมืองการพัฒนา และเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศในแง่การพึ่งพาที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด จะเห็นได้ว่าการศึกษาวิเคราะห์ในแง่ดังกล่าวมุ่งวิเคราะห์ปัญหาความด้อยพัฒนาของประเทศโลกที่สาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศลาตินอเมริกา จากฐานคติที่ว่าความสัมพันธ์อันไม่เท่าเทียมกันระหว่างประเทศศูนย์กลางกับประเทศรอบนอกก่อให้เกิดปัญหาและอุปสรรคต่อการพัฒนาของฝ่ายหลัง ความสัมพันธ์ดังกล่าวซึ่งเกิดขึ้นตั้งแต่ยุคล่าอาณานิคมได้ทำให้ประเทศรอบนอกต้องผูกติดอยู่กับประเทศศูนย์กลางอย่างดิ้นไม่หลุดและไม่สามารถจะพัฒนาตนเองอย่างเป็นอิสระได้ ดังนั้นปัญหาความด้อยพัฒนาของประเทศโลกที่สามจึงแยกไม่ออกจากสภาพการพึ่งพาดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง

แนวความคิดเกี่ยวกับการพึ่งพาที่พัฒนาขึ้นมาโดยนักวิชาการลาตินอเมริกา ได้ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมากต่อวงวิชาการสังคมศาสตร์ ทั้งในตะวันตกและประเทศด้อยพัฒนาด้วยกัน ผลกระทบดังกล่าวนี้นอกจากจะกระตุ้นให้นักวิชาการทั้งหลายหันมาพิจารณาปัญหาความด้อยพัฒนาจากแง่มุมการพึ่งพา ยังนำไปสู่การประเมินและวิพากษ์วิจารณ์ตัวแนวความคิดเกี่ยวกับการพึ่งพาอย่างกว้างขวางอีกด้วย ตัวอย่างการวิพากษ์วิจารณ์แนวความคิดนี้จะเห็นได้จากข้อเขียนของ Forbes, Lall, O'Brien และ Palma

Forbes (1984:70-75) ให้ความเห็นว่า ทฤษฎีการพึ่งพาไม่สามารถอธิบายสาเหตุความด้อยพัฒนาได้เพียงพอ ลำพังการอธิบายในแง่ที่ว่า การถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบโลก นำไปสู่การโยกย้ายส่วนเกินจากดินแดนด้อยพัฒนาไปสู่ศูนย์กลาง และทำให้ศูนย์กลางพัฒนาขณะที่รอบนอกด้อยพัฒนาลง เท่ากับมองสาเหตุด้านเดียว ทั้งยังไม่อาจอธิบายได้ว่าทำไมบางประเทศที่เคยเป็นดินแดนรอบนอก เช่น ออสเตรเลีย และ ญี่ปุ่น สามารถพัฒนาตนเองขึ้นมาได้ นอกจากนี้ Forbes ยังเห็นว่าทฤษฎีการพึ่งพายังมีข้อจำกัดในการที่จะนำไปใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในการแก้ปัญหาความด้อยพัฒนา การพึ่งพาตัวเองและการตัดความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกับดินแดนศูนย์กลาง ไม่น่าจะนำไปสู่การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้

Lall (1975:808-809) ได้พยายามพิจารณาสาระสำคัญของทฤษฎีการพึ่งพาในแง่ที่เป็นแนวการอธิบายสาเหตุของความด้อยพัฒนา หลังจากได้พิจารณาแง่มุมต่าง ๆ ของทฤษฎีนี้แล้ว เขาก็ลงความเห็นว่ายทฤษฎีนี้ไม่อาจจะใช้อธิบายกรณีความด้อยพัฒนาได้ เพราะไม่สามารถชี้ให้เห็นว่าการพึ่งพานั้นเกี่ยวข้องกับในเชิงเหตุเชิงผลกับความด้อยพัฒนาได้อย่างชัดเจน สิ่งที่ทฤษฎีพิจารณาอยู่เป็นเรื่องของลักษณะทั่วไปของปรากฏการณ์ในการพัฒนาแบบทุนนิยมในระดับระหว่างประเทศ เสียมากกว่า ลักษณะบางอย่างที่อ้างว่าเกิดจากการพึ่งพา เช่น ความไม่เสมอภาคในการกระจายรายได้ การเน้นหนักการส่งออกสินค้าขั้นปฐมเป็นปรากฏการณ์ที่มีอยู่ในทั้งประเทศที่มีลักษณะพึ่งพาและประเทศที่ไม่มีลักษณะพึ่งพาได้เท่า ๆ กัน

O'Brien (1982:23-25) ชี้ให้เห็นว่าทฤษฎีการพึ่งพาไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับกลไกต่าง ๆ ที่นำไปสู่ความด้อยพัฒนาอย่างชัดเจนเพียงพอ ทฤษฎีนี้มักจะพูดถึงแต่ภาพรวม แต่ไม่ค่อยให้ความสนใจแก่ส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นภาพรวม ทุกสิ่งทุกอย่างดูเหมือนจะเกี่ยวข้องกับผูกพันกันหมด แต่ก็ไม่มีชี้ให้เห็นว่าผูกพันกันอย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น ดังนั้นทฤษฎีนี้จึงมีลักษณะค่อนข้างคลุมเครือ นอกจากนี้ O'Brien ยังมีความเห็นคล้ายกับ Forbes ในแง่ที่ว่าทฤษฎีนี้มีปัญหาเมื่อนำมาใช้เป็นแนวนโยบาย ทั้งนี้เพราะทฤษฎีการพึ่งพาไม่ได้เสนอทางออกในการแก้ปัญหาความด้อยพัฒนาในประเด็นต่าง ๆ ออกมาอย่างชัดเจน ทั้งนักทฤษฎีแต่ละกลุ่มยังมองเป้าหมายในการ

พัฒนาแตกต่างกันไปตามระบบความเชื่อที่ตนมีอยู่ นักวิชาการสายมาร์กซิสต์อาจจะเน้นการปฏิวัติสังคมเพื่อเปลี่ยนไปเป็นสังคมนิยม ขณะที่นักวิชาการกลุ่มอื่นอาจจะเน้นการปฏิรูปภายในประเทศ และแก้ไขรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศให้เท่าเทียมกันมากขึ้น

ส่วน Palma (1978:911-912) นั้น ได้ให้ข้อสรุปหลังจากพยายามสำรวจทฤษฎีการพึ่งพาอย่างละเอียดแล้วว่า ทฤษฎีการพึ่งพาไม่ได้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การอธิบายแต่ละแนวทางก็แตกต่างกันออกไปอย่างมากจนไม่อาจจะเรียกได้ว่ามีทฤษฎีที่เรียกว่าการพึ่งพามากจนเกินไป แนวความคิดในด้านนี้เป็นได้เพียงสำนักคิดทางเศรษฐกิจการเมืองอย่างหนึ่งที่มุ่งวิเคราะห์สังคมลาตินอเมริกาโดยอาศัยแนวความคิดทางสังคมศาสตร์ในมุมมองที่เน้นสภาพทางสังคมและการเมืองของความสัมพันธ์ทางการผลิตเท่านั้น แนวความคิดแบบการพึ่งพาไม่ประสบความสำเร็จในการพัฒนาทฤษฎีที่เป็นระเบียบแบบแผน แม้ว่าจะวิเคราะห์ให้เห็นสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างน่าสนใจก็ตาม

ในบรรดาประเด็นต่าง ๆ ที่ถูกหยิบยกขึ้นมาวิพากษ์วิจารณ์ทฤษฎีการพึ่งพานั้น ประเด็นเกี่ยวกับความไม่มีเอกภาพและระเบียบแบบแผนที่แน่นอนของทฤษฎีการพึ่งพา ดูเหมือนจะส่งผลกระทบต่ออย่างรุนแรงต่อสถานะของทฤษฎีนี้มากกว่าการวิพากษ์วิจารณ์ในด้านอื่น และในความเป็นจริง ทฤษฎีนี้ก็มิมีลักษณะดังกล่าว ด้วยเหตุที่มันได้รับการพัฒนาจากคนหลายกลุ่มซึ่งมีแนวความคิดและเป้าหมายในการศึกษาวิเคราะห์ที่ต่างกันค่อนข้างมาก ลักษณะความหลากหลายไม่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ย่อมจะเป็นสิ่งที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ แม้ว่ากลุ่มเหล่านี้จะมองภาพรวมในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศศูนย์กลางกับประเทศรอบนอกเหมือนกันก็ตาม จากสภาพดังกล่าวนี้นักวิชาการจำนวนไม่น้อยจึงถือว่าการพึ่งพานั้นไม่ใช่ทฤษฎีหากจะพิจารณากันอย่างเข้มงวด แต่เป็นเพียงแนวความคิดหรือแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์อย่างหนึ่งเท่านั้นเอง อย่างไรก็ตาม แม้แนวการศึกษาวิเคราะห์แบบนี้จะมีจุดอ่อนและข้อบกพร่องหลายด้านอยู่ในตัวของมัน แต่กรอบความคิดอย่างกว้าง ๆ รวมทั้งฐานคิดต่าง ๆ ของการศึกษาในแง่การพึ่งพาได้มีอิทธิพลอย่างสูงต่อการศึกษาด้านเศรษฐกิจการเมือง การพัฒนา และเศรษฐกิจการเมืองระหว่างประเทศในระยะต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลโดยตรงที่มีต่อทฤษฎีระบบโลกที่พัฒนาขึ้นมาในชั้นหลัง